

Univerzitet u Novom Sadu
Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja

Socijalno nasilje u sportu

(Master rad)

Mentor: prof. dr Višnja Đorđić

Student: Tijana Bošnjak

Novi Sad, 2022

Sadržaj

1. Uvod.....	3
2. Nasilje i sport.....	4
2.1 Sport kao društveni fenomen.....	5
2.2 Prepoznavanje i zaštita od nasilja u sportu.....	6
2.3 Uloga roditelja i trenera u sportu.....	8
3. Vrste nasilja u sportu.....	9
3.1 Fizičko nasilje.....	10
3.2 Emocionalno / psihološko nasilje.....	11
3.3 Zanemarivanje i nemarno postupanje.....	13
3.4 Seksualno nasilje.....	14
3.5 Elektronsko nasilje.....	15
3.6 Socijalno nasilje.....	16
4. Problem, predmet i cilj istraživanja.....	19
5. Hipoteze istraživanja.....	19
6. Metod rada.....	20
6.1 Uzorak ispitanika.....	20
6.2 Opis mernog instrumenta.....	20
6.3 Metod obrade podataka.....	21
7. Rezultati.....	22
8. Diskusija.....	35
9. Zaključak.....	37
10. Literatura.....	38

1. Uvod

Nasilje se kao društvena pojava može tumačiti na razne načine. Oduvek je postojalo, postoji i danas. Postalo je konstanta savremenog društva. Ono se odomaćilo u porodici, školi, poslovnom okruženju, javnim mestima, u sportu. Svakodnevno smo šokirani primerima nasilja sa izuzetno opasnim i neretko tragičnim posledicama, bilo da se radi o vršnjačkom nasilju, porodičnom ili onom nasilju koje se dešava u sportu ili oko sporta (Baćanac, Petrović i Manojlović, 2010).

Nasilje se pojavljuje u periodu prvobitne ljudske zajednice. Naši preci su nasilje kao oblik ponašanja prevashodno koristili u svrhu borbe za opstanak. Borba za hranu, posed, prestol, prouzrokovali su nasilno ponašanje. Tada se smatrao jedinim mogućim načinom, a danas predstavlja tamnu stranu društva.

Kada govorimo o agresivnom ponašanju, ono ima neposrednu i snažnu emocionalnu podlogu. Razumevanje nasilja i agresivnog ponašanja kao bihejvioralne pojave koja se usvaja posmatranjem negativnih modela u detinjstvu i adolescenciji dominira kako u laičkoj, tako i u stručnoj i naučnoj javnosti. Zasniva se na tezi da se agresivno ponašanje uči i to prevashodno posredstvom složenijih mehanizama učenja po modelu ili učenja uviđanjem, odnosno usvajanjem bihejvioralnog modela koji se opaža kao dopušteni, poželjni ili delotvorni u određenim socijalnim situacijama i odnosima (Simeunović-Patić, 2017).

Arnold Buss (1961) među prvima se bavio agresijom i njenom podelom. On agresiju gleda kroz tri dimenzije: fizička-verbalna, aktivna-pasivna i direktna-indirektna. Fizička-verbalna dimenzija odnosi se na to da li pojedinac koristi fizičku silu ili reči kako bi povredio drugu osobu. Aktivna agresija se odnosi na ponašanja kojima osoba želi da naudi drugoj osobi, dok kod pasivne agresije osoba šteti drugima jer nije učinila ono što je trebalo da učini. Poslednja dimenzija obuhvata, s jedne strane, direktnu agresiju koja se ogleda u interakciji licem u lice, a

sa druge strane, osoba može biti indirektno agresivna preko neke druge osobe ili, na primer, preko društvenih mreža, čak i ako nije namerovala da bude agresivna (Šola, 2019).

Agresija i nasilje su fenomeni koji se vežu uz sport i sportske događaje. Pokazalo se da su ova dva fenomena prisutna na svim nivoima takmičenja. Za razliku od gladijatorskih borbi, u kojima je nasilje bilo samo u borilačkim prostorima, današnje nasilje produžava se na širi društveni prostor (Živković, Stamenković i Marković, 2013).

2. Nasilje i sport

Nasilje u sportu može se prvenstveno posmatrati kao nasilje nad igrom, a nasilje nad igrom kao oblik nasilja nad čovekom (Vejnović, 2014). Definicija nasilja navedena u Pravnom vodiču za prevenciju i borbu protiv nasilja u sportu Ministarstva sporta Republike Francuske glasi: „Nasilje je dobrovoljni akt koga karakteriše namera prouzrokovanja štete. Fizičko ili verbalno nasilje predstavlja upotrebu ili pretnju upotrebe sile protiv lica ili stvari.“ (Guide, 2004).

Definisati nasilje u sportu nije jednostavno. Linija između treninga i nasilja je maglovita s obzirom na to da su sportisti danas dovedeni do krajnjih granica psihičkih i fizičkih ekstrema. Baćanac, Petrović i Manojlović (2010), pod nasiljem u sportu podrazumevaju svaku reč ili postupak sportiste, trenera, sudije, roditelja, gledalaca ili drugih učesnika u sportu koji nanosi povredu onima koji su uključeni u sportsku aktivnost.

Pod nasiljem u sportu podrazumevamo ponašanje izvan pravila sporta koje je namerno usmereno na povređivanje i oštećenje drugih učesnika (Baćanac, 2010). Pošto se radi o sportskom kontekstu, akteri i žrtve nasilja su pre svega sportisti/kinje, ali i drugi direktni i indirektni učesnici kao što su treneri/ce, sudije, roditelji, sportski novinari, navijači (Popadić, Baćanac, Golić, Petrović i Vidović, 2011).

Činjenica da sport i sportske aktivnosti sve više dobijaju određena negativna svojstva, koja postaju njihov sastavni deo, sve više zabrinjava. Sport je imanentno povezan sa zabavom, uživanjem, izazovima, sportskom sredinom i mestom za postizanje pozitivnih iskustava. Paradoks jeste pojavljivanje različitih oblika negativnog ponašanja kao što su agresija, nasilje, maltretiranje, neprihvatanje, ignorisanje i slično. Iz svega toga proizilazi razlog za istraživanje i preduzimanje koraka za njegovo smanjenje i eliminisanje. Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja u Novom Sadu 2017, pokrenuo je projekat: "Sportom protiv nasilja i socijalne isključenosti" sa ciljem da studente osnaži da prepoznaju nasilje na terenu i da se na vreme izbore sa tim.

Prave vrednosti sporta su poljuljane, potrebno ih je revitalizovati i negovati. Nekada su se ljudi bavili sportom iz ljubavi, ali je danas sport nešto sasvim drugo. Njega danas čine iskustva nošena duhom dominacije, komercijalizma i manipulacije. U sportu se zaista beleži veliki broj nasilnih incidenata, između različitih aktera: između sportista/sportistkinja suparničkih timova, navijača rivalskih strana, navijača i igrača, pa i između igrača istog tima.

2.1 Sport kao društveni fenomen

Sport predstavlja masovni fenomen, u kojem mnogi od nas učestvuju, kao sportisti, rekreativci, navijači, treneri, sudije ili sportski radnici. Sport je deo kulture društva, ljudska tvorevina koja se menja uporedo sa društvom u celini (Perasović i Bartulović, 2007). Koristi se za postizanje različitih društvenih ciljeva i rešavanje brojnih društvenih pitanja. Ukoliko se prilagodi potrebama i karakteristikama pojedinaca sport može biti na korist ljudima svih uzrasta (Milanović, Čustonja i Škegro, 2013).

Sport kao društveni fenomen svetskih razmera, doživljava svoju ekspanziju u drugoj polovini 20. i početkom 21. veka. Sportski događaji su poprimili masovna obeležija. Sport postaje savremeni spektakl, pa čak i ritual. Sport, kao i svaka masovna pojava, pod punom je medijskom pažnjom. TV ekran, štampa, radio, internet, sportske publikacije i ostali mediji,

doprineli su formiranju ogromnog sportskog auditorijuma, koji posredno prati sportske događaje (Ilić i Sobek, 2014).

Ubrzani razvoj industrijskog društva i kapitala, povećanje slobodnog vremena, razvoj liberalne demokratije i medija doveli su do pojave sporta kao globalnog društvenog fenomena (Božić, 2018). Međutim, sport pored svih svojih dobrih strana, poseduje i one loše. Sport kao globalni fenomen postaje područje u kojem ljudi mogu izraziti strasti, očaj, žar, nezadovoljstvo i nasilje (Bodin, Robene, & Heas, 2007). Nasilje van terena (tribine, publika) takođe je prisutno kao i nasilje na terenu među sportskim ekipama.

2.2 Prepoznavanje i zaštita od nasilja u sportu

Jako je važno prepoznati nasilje na vreme, jer je to prvi korak u prevenciji nasilničkog ponašanja. Neophodna je edukacija i podizanje svesti o samoj temi, a sa podizanjem svesti o nasilju i njegovim štetnim posledicama treba početi još od ranih godina. Kućno vaspitanje i školsko obrazovanje prvi su agensi koji će usmeriti decu na pravi put. Program Olweus smatra se jednim od najpopularnijih programa za prevenciju nasilja, primenjuje se u više zemalja, i uključuje školu, odeljenje, pojedinca i zajednicu. Program je usmeren na dugoročne promene koje doprinose stvaranju bezbedne i pozitivne školske klime, a koristi se u osnovnoj i srednjoj školi. Ciljevi programa su smanjenje i prevencija nasilnog ponašanja među školskom decom i poboljšanje vršnjačkih odnosa u školi. Program doprinosi antisocijalna ponašanja, poput vandalizma i neopravdanog izostajanja iz škole (Velki i Ozdanović, 2014).

Nasilje moramo da primetimo, ne da zatvaramo oči. Važno je da reagujemo, a ne da okrećemo glavu. Moramo se baviti svim učesnicima u nasilju, pomoći žrtvi i raditi sa nasilnikom. Uz svest da smo deci model, uzor, neko u koga imaju poverenja, edukacija o prepoznavanju i zaštiti od nasilja od presudnog je značaja za celo društvo. Moramo stvoriti klimu koja neguje prave ljudske vrednosti, a oštro kritikuje i osuđuje mračne strane društva kao što su nasilje i zlostavljanje.

Kovačević (2011) u svome radu ističe dve strane savremenog sporta: 1) Sport kao najvažniji kulturni fenomen savremenog društva koji predstavlja kulturu tela, manifestovanje stila mladih sa jedne strane, čineći pozitivne stavove; 2) Sport kao područje visokog rizika, izražavanja nagona suparništva, deformisani oblik igre, prostor nasilja i oslobođenja od napetosti. Opasne situacije koje potencijalno mogu dovesti do nasilja u sportu su: novo dete u grupi, sportski nastup-stvaranje pritiska za postizanje što boljeg rezultata, specifičan način odrastanja (religija, etnička pripadnost, finansijski standard), problem kod kuće jer deca često menjaju svoje ponašanje zbog situacija koje ne mogu da kontrolišu (Milović, Grgantov, Kuvačić, Matošić i Gutović, 2019).

Nasilje u sportu je interesantna tema mnogim sociolozim. Savremena istraživanja u sociologiji sporta posmatraju sport kao oblik kulture, razmatraju značaj sporta u svakodnevnom životu, njegov nezaustavljivi trend i komercijalizaciju, kao i uticaj društva na sport (Koković, 2011). Najviše se bave pitanjima pod kojim uslovima nastaje nasilje i koje činioce koji ga uzrokuju treba istražiti. Oni smatraju da treba uzeti u obzir sveobuhvatni društveni kontekst događaja, specifičnost situacije, vrste priredbe, stanje publike, privremene mere za kontrolu publike, specifičnu epizodu koja je izazvala nemir, epidemiologiju nemira i ponavljanje nemira (Kuljić i Koković, 2012).

Uprkos činjenici da sport promovise etičke vrednosti, sportsko okruženje može izložiti sportiste različitim oblicima nasilja i diskriminacije, što može dovesti do ozbiljnih posledica na njihovo emocionalno, fizičko i psihičko zdravlje, lični razvoj, društveni i porodični život, a zatim uticati na njihovo funkcionisanje u sportu i životu (Đurđević, 2019). Da bi zaštitili sportiste od mogućih tragičnih posledica usvojeni su međunarodni dokumenti, odnosno zakonodavni okviri o borbi protiv nasilja u sportu. Pravni okvir za sprečavanje nasilja u sportu Srbije čine: Zakon o sprečavanju nasilja i nedoličnog ponašanja na sportskim priredbama, Zakon o sportu i Krivični zakonik. Na osnovu ovih zakona ustanovljenje niz mera za sprečavanje nasilja u sportu (Dimovski i Ilić, 2015).

Vrhunski i rekreativni sport moraju biti zaštićeni od svakog oblika zloupotrebe. Ozbiljne pretnje sa kojima se oni susreću, kao što su nasilje i komercijalna zloupotreba, prete pozitivnim

vrednostima, slici i ugledu. Posebno je važno da sportske vlasti i sami sportisti budu svesni rizika za sportiste, posebno za decu, od preteranog i neprikladnog treninga i psiholoških pritisaka svake vrste (Đurđević, 2019).

2.3 Uloga roditelja i trenera u sportu

Jedan od najbitnijih momenata za napredovanje svakog sportiste, amatera ili profesionalca, jeste odnos pun razumevanja sa svima koji učestvuju u izgradnji njegove sportske ličnosti, sportski lekari, psiholozi, treneri, roditelji (Galetić, 2007).

Roditelji su oduvek bili temelj sigurnog “kvalitetnog” razvoja deteta u svakom pogledu, pa tako i sportskom. Ma koliko se društvo trudilo ponuditi, promovisati, afirmisati sport, roditelji su ti koji svojim odricanjem i angažovanjem najviše utiču na ulazak, te ostanak dece u sportskom programu. Naravno da je mnogo faktora koji čine sportski program kvalitetnim, kao što su sportski treneri, plan i program, ali ipak su roditelji presudni i odlučujući faktor. Što je dete mađe uticaj roditelja je veći (Knjaz, Alikalfić, Lukenda, Pavlović i Rupčić, 2010).

Za veliki broj dece sportska aktivnost je pozitivno životno iskustvo, ali postoje i oni za koje je bavljenje sportom skopčano i sa negativnim, često i traumatičnim iskustvom, u vidu diskriminacije, nasilja, zlostavljanja, iskorištavanja, prekomernog treninga, oštećenja zdravlja i negativnog uticaja na psihosocijalni i motorički razvoj ili obrazovanje. Sve javne vlasti i učesnici u sportu se takvim negativnom pojavama u sportu moraju odlučno suprotstaviti kako pravnim, tako i društvenim sredstvima (Đurđević, 2019).

Roditelji su takođe jedni od onih koji mogu sportsku aktivnost pretvoriti u negativno iskustvo. Kako svako dete ima pravo da se bavi sportom, tako ima pravo i da se ne bavi sportom. Isfrustrirani roditelji krše pravo deteta, a to je da bude dete. Osmeh, radost na njihovim licima mnogo su važniji i vredniji od bilo kakve pobede.

Trener predstavlja jako važnu kariku. Nalazi se na vrhu piramide stručnih kadrova za obavljanje stručnih poslova u sportu. Posao koji obavlja, izazovan je i složen. Trener kao ličnost, svoje osobine reflektuje na celokupan svoj rad. Da bi kod sportista formirao poželjne osobine ličnosti, trener ih i sam mora posedovati. Svaka moralna ili karakterna trenerova anomalija postaje "otrov" koji lako zarazi njegove sportiste. Zbog toga moralni kvalitet trenerove ličnosti (samopožrtvovanost u radu, odgovoran i stvaralački odnos prema profesionalnim zadacima itd) brojni autori stavljaju na prvo mesto (Čokorilo, 2014).

Učestvovanje trenera u treningu i takmičenju sportista ima značajan uticaj. Brojna istraživanja su ukazala na značaj podrške od strane trenera, kako tokom treninga, tako i tokom takmičenja (Zovko, Imamović i Klapon, 2022). Kako sport pokreće imperativ za postizanje vrhunskih rezultata, on može postati nasilna stresna aktivnost u kojoj su zbog toga narušeni edukativni ciljevi, moralne vrednosti, telesna i psihološka sigurnost sportiste (Greblo i Keresteš, 2017).

Treneri se danas prvenstveno usmeravaju na postizanje vrhunskih rezultata u sportu i to vide kao jedini pokazatelj uspeha. Iz tog razloga oni ponekad u radu prelaze profesionalne granice i ponašaju se na način koji spada u kategoriju različitih oblika zlostavljanja (David, 2005). Trener kao stručnjak mora poznavati osnove teorije treninga, sportsku medicinu, pedagogiju i psihologiju razvoja i obrazovanja, anatomiju, fiziologiju sporta, te biomehaniku.

3. Vrste nasilja u sportu

Živimo u vremenu prepunom različitih oblika nasilja gde ono postaje simbol društva, posebno kod mlađih generacija. Svakodnevno nas razne vrste medija obasipaju primerima nasilnih incidenata koji često završavaju sa ozbiljnim posledicama.

Nasilje u sportu je višedimenzionalna pojava. Ne postoje precizne granice između različitih vrsta i oblika nasilja, one se međusobno prepliću i uslovljavaju. Moguće je izdvojiti

nekoliko oblika nasilja u sportu, o odnosu na pokretače nasilja: nasilje od strane samih sportista, nasilje navijača, nasilje od strane roditelja. Sportisti pribegavaju nasilju nekada sa jasnim ciljem da povrede protivničkog igrača, a nekad samo radi zastrašivanja, sve u cilju pobjede, a roditelji oštro prekorevaju ili fizički nasrću na trenere, druge igrače i njihove roditelje (Živković, Stamenković i Marković, 2013).

U sportu postoji direktno i indirektno nasilje. Direktno nasilje odvija se u trenutku sportskog takmičenja i deo je igre, a dovodi do fizičke ili psihičke povrede sportista. Druga vrsta nasilja, koja se ne odvija u trenutku sportskog takmičenja, nego je sakrivena od očiju javnosti, naziva se indirektno nasilje (Jamieson & Orr, 2009). Takvo nasilje obuhvata različite oblike fizičkog, verbalnog i seksualnog nasilja kojima su deca izložena na treninzima, u svlačionici, na putovanjima, kod kuće, od strane svojih saigrača, trenera, pa čak i roditelja (Mraović, Tomić i Korad, 2021).

3.1 Fizičko nasilje

Fizičko nasilje predstavlja najekstremniji oblik nasilja, kojem je cilj nanošenje ozlede ili štete drugoj osobi (Kerr, 2004). Ne podrazumeva nužno direktan kontakt, može se odnositi i na narušavanje sigurnosti, kao što je preobimian trening, preopterećenost, nedovoljna hidratacija, nesigurni uslovi za treniranje, izlaganje ekstremnim vremenskim uslovima, izlaganje prevelikom riziku od povrede i sl.

Fizičko nasilje kao sastavni deo sportske aktivnosti je česta pojava. Najčešće se to odnosi na borilačke sportove, kao što su boks, rvanje, hokej na ledu, ragbi, ali sportisti pristaju na to, jer se smatra sastavnim delom igre. Roditelji i treneri skloni su fizičkom nasilju koje se odnosi na fizičko kažnjavanje udarcima, zbog nezadovoljavajuće sportske izvedbe, ali i teranje sportista na trening u trenutku kada su povređeni i na izmaku snage.

Teranje mladog sportiste na trening kada je umoran ili povređen je najčešći oblik fizičkog nasilja nad mladim sportistima. Sportisti trenere često doživljavaju kao roditeljske figure te im

stoga veruju i poštuju njihov trenerski autoritet. Prvenstveno se to odnosi na mlade sportiste koji se takmiče profesionalno te treniraju pod težim uslovima. Zlostavljači sportista su najčešće njihovi treneri, iako je pokazano kako postoji nasilje među vršnjacima najčešće u timskim sportovima (Mountjoe et al., 2016).

Fizičko nasilje postaje jedno od najvažnijih sredstava za ostvarenje “strategije pobjede”. Pored toga što se ova vrsta nasilja događa među sportistima, ono se takođe pojavljuje i među publikom na stadionima. Stadioni su postali lomače, mesta na kojima se održavaju svojevrsne psihoterapeutske seanse koje predstavljaju nasilje (Vejnović, 2014). Navijači se, pod izgovorom patriotizma i ljubavi prema sportu, često za potrebe pojedinca pretvaraju u pravu armiju razbojnika. Takvi navijači nazivaju se huliganima. Huliganizam je sa ulice prenet na stadione kao prirodno i uobičajno ponašanje. Huligani nemaju obzira prema drugima, njihovoj imovini pa i prema njihovim najmilijima (Simeunović, 2013).

Ovaj oblik zlostavljanja sportista mogao bi se značajno smanjiti. Insistirajući na tome da sportski treneri moraju imati višu ili visoku stručnu spremu iz oblasti sporta. Sportisti često, u ključnim trenucima, nagomilane frustracije pod pritiskom ispoljavaju agresivno i nekontrolisano. To se manifestuje kroz verbalno i fizičko nasilje na samom terenu, a takođe ostavlja sociološke posledice na publiku oko terena, kao i na mlade ljude koji u sportskim zvezdama traže svoje uzore (Božović, 2007).

3.2 Emocionalno / psihološko nasilje

Psihološko nasilje odnosi se na vrstu nasilja koje ne ostavlja vidljive fizičke posledice, ali ima cilj da povredi sportistu. Ono ostavlja nepoželjne posledice na njihovo psihološko zdravlje (Gerviš i Dunn, 2004). Ovaj oblik nasilja kao i fizičko nasilje zastupljeno je među sportistima, u odnosima između sportista i trenera, kao i u odnosima roditelja i sportiste.

The American Professional Society on the Abuse of Children definiše psihološko zlostavljanje kroz spoj emocionalnog zlostavljanja i zanemarivanja: psihološko zanemarivanje je

ponovljeni obrazac ponašanja ili ekstremnih događaja koji detetu prenose da su bezvredna, promašena, nevoljena, neželjena, ugrožena ili vredna samo ako ispunjavaju tuđe potrebe (Stirling & Kerr, 2008). Primeri emocionalnog zlostavljanja u sportu odnose se na neodgovarajuće reagovanje trenera u pojedinim situacijama na emocionalno izražavanje sportiste.

Milanović i Milanović (1992) prepoznaju tri osnovna tipa trenera: strogi i kritični treneri, blagi i negujući treneri i treneri kao autonomne i realne osobe. Strog i kritičan trener skloniji je emocionalnom zlostavljanju u odnosu na ostalna dva tipa trenera. Karakteristike potencijalnih trenera zlostavljača su: neodgovarajuća stručna sprema, odnosno, slabo poznavanje elemenata sporta; imaju iskrivljenu sliku o ponašanju sportista; nisu u stanju da kontrolišu vlastito ponašanje; stvaraju stres i egzistencionalni pritisak za sportski rezultat; i sami su bili zlostavljani, pa na osnovu svoje prošlosti ne poznaju drugačije mogućnosti trenažnog rada sa sportistima.

Emocionalno zlostavljanje je u stvari destruktivno ponašanje trenera prema sportistima, u koje ubrajamo: sarkazam, kontinuirane verbalne napade, nekontrolisano vikanje trenera, ponižavanje, omalovažavanje, pritisak za ostvarenje sportskog rezultata (Milanović, Ćustonja i Škegro, 2011).

Istraživanja emocionalnog nasilja su pokazala kako se trenerske metode usmerene na pobjedu po svaku cenu problematične, te stavljaju sportiste u težak položaj. Istraživanje koje se bavilo fizičkim i psihološkim problemima povezanim sa ženskom gimnastikom, pokazalo je da su gimnastičarke u strahu od svojih trenera, da su posledično izložene zlostavljanju te da je odnos između sportista i trenera neuravnotežen, jer trener ima moć nad sportistima na osnovu svojih godina, stručnosti, iskustva i pristupa resursima i nagradama. Porastom uticaja trenera na sportistu povećava se i mogućnost pojave zlostavljanja (Gerviš & Dunn, 2004).

3.3 Zanemarivanje i nemarno postupanje

Zanemarivanje u detinjstvu ostavlja posledice na detetov razvoj te uzrokuje emocionalne, kognitivne, socijalne poteškoće tokom celog života. Zanemarivanje utiče na psihološko, fizičko i socijalno zdravlje deteta jer nisu zadovoljene osnovne potrebe poput ishrane, odeće, sigurnosti, higijene, zdravlja ili edukacije. Iako se o zanemarivanju govori mnogo manje nego o zlostavljanju, ono ostavlja slične ili veće posledice (Valić i Brajša-Žganac, 2018). Ono može dovesti do depresije, posttraumatskog poremećaja stresa, ovisnosti, samoozleđivanja, suicida kao i nižeg funkcionisanja mozga.

Kada se govori o zanemarivanju dece u sportu, misli se na propuštanje trenera da zadovolji potrebe sportista za fizičku aktivnost, a samim tim i obrazovne, emocionalne potrebe, da obezbedi sigurnu okolinu za trening, što utiče na detetov fizički i psihički razvoj (Milanović, Ćustanja i Škegro, 2011).

Fizičko zanemarivanje je najrasprostranjenije, a odnosi se na: zanemarivanje zdravstvene zaštite, kašnjenje u pružanju zdravstvene zaštite, kao i ostavljanje dece bez odgovarajućeg nadzora i druge oblike zanemarivanja njihove bezbednosti.

Emocionalno zanemarivanje podrazumeva: nepružanje podrške i pažnje na treningu i takmičenju, konzumiranje alkohola i drugih opojnih sredstava od strane sportista i trenerovo nereagovanje na to, dopuštanje delikventnog ponašanja uprkos svesti da to može dovesti do ozbiljnih problema, odlaganje pružanja pomoći sportistima koji imaju emocionalnih problema (depresija, suicidalne misli), kao i postavljanje prevelikih ciljeva deci koja nisu u skladu sa njihovim godinama (Gaudin, 1993).

3.4 Seksualno nasilje

Fenomen seksualnog nasilja i zlostavljanja široko je rasprostranjen u svim društvima i ima tendenciju rasta. Seksualno uznemiravanje je nepoželjno, postiđuje i zastrašuje. Može biti verbalno poput prostačkih dobacivanja i šala, telefonskih poziva, ležernih komentara i ponuda, i neverbalno koje se iskazuje telesnim gestom (Martić, 2012).

Ne postoji dovoljan broj istraživanja na ovu temu, jer je u pitanju nasilje koje se retko prijavljuje. U slučaju seksualnog nasilja u sportu, situacija je još gora. Dovodi se u pitanje sportska karijera koja može biti ugrožena. Uz to se veže strah, neprijatnost, osuđivanje od strane drugih sportista i slično (Chroni et al., 2012).

Seksualno uznemiravanje u sportu utemeljeno je u neravnopravnim odnosima, odnosno u zloupotrebi pozicije moći, te može biti usmereno prema pojedincu ili grupi (Međunarodni olimpijski komitet, 2007). Najzastupljeniji oblici seksualnog uznemiravanja jesu komentari i šale seksualnog karaktera, seksističke, uvredljive i neprimerene primedbe, i neželjeni fizički kontakt koji izaziva nelagodu (Jurakić, Ljubičić i Bojić-Ćaćić, 2020).

Faktori koji predstavljaju rizik za pojavu seksualnog nasilja u sportu uključuju upotrebu zajedničkih tuševa i svlačionica, višednevne odlaske na pripreme i takmičenja, te socijalnu i fizičku izolaciju sportista (Mountjoy et al., 2016). Iako je seksualno nasilje prisutno u svim sportovima i na svim nivoima sportskog takmičenja, procenjuje se da je rizik od seksualnog uznemiravanja veći kod sportista i sportistkinja koji se takmiče na višem nivou, te u sportovima u kojima se vrhunac sportske karijere odvija u vreme adolescencije. Osim toga, Brackenridge i Kirby (1997) ističu da period koji prethodi vrhunskom sportskom dostignuću takođe predstavlja razdoblje povećanog rizika za pojavu seksualnog nasilja.

Prema Svetskoj zdravstvenoj organizaciji (WHO) seksualno nasilje je bilo koji čin, pokušaj ostvarivanja seksualnog čina, neželjeni seksualni komentar ili predlog koji je usmeren protiv osobe i njezine seksualnosti, a koji može počinuti druga osoba bez obzira na odnos sa žrtvom ili situaciju u kojoj se nalazi. Seksualno nasilje ima dubok uticaj na mentalno i fizičko zdravlje,

dovodi se u vezu s povećanim rizikom za seksualne i reproduktivne probleme, te ostavlja kratkoročne i dugoročne probleme. Razlozi pojave ovog oblika nasila traže se u ekonomskim, kulturnim i društvenim kontekstima, iako još uvek imamo nedovoljno istraživanja koja se bave ovim problemom (WHO, 2002).

3.5 Elektronsko nasilje

Sa razvojem tehnologije, javlja se pitanje elektronskog nasilja. Može da uključuje različite pojavne oblike kao što su slanje zlonamernih, neprijatnih ili neispravnih poruka, lažno predstavljanje, neovlaštena upotreba tuđih podataka i slično. Može da bude direktno ili putem posrednika. Žrtva elektronskog nasilja se ne razlikuje od žrtve drugih oblika nasilja i može biti izložena veoma teškim posledicama (Martić, 2021).

Elektronsko nasilje podrazumeva nameran i agresivan akt korišćenjem elektronskih sredstava, uperen protiv žrtve koja mu se ne može lako odupreti (Smith, 2008). Treba uzeti u obzir i određene specifičnosti ovog vida nasilja, a one su: mogućnost anonimnog delovanja, sadržaj nasilja, oblici ispoljavanja nasilnih sadržaja, brzo širenje sadržaja, dostupnost nasilnog sadržaja velikom broju lica, konstantnost i kontinuiranost ispoljavanja nasilja (Milivojević, 2013).

U elektronsko nasilje se ubrajaju i mediji. Mediji su vrlo važan faktor modernog sporta. Zahvaljujući sredstvima masovne komunikacije, ljudi mogu učestvovati u najraznovrsnijim i najspektakularnijim sportskim događajima. Mediji mogu proširiti ili suziti sportski uspeh ili neuspeh te u različitom svetlu prikazati ponašanje sportista i navijača. Oni daju informacije o sportskim događajima i akterima, ali i komentare tih događaja. Mogu produžiti trajanje nekog događaja govoreći o njemu iako je u stvarnom vremenu trajao tek nekoliko sati (Koković, 2004).

Mediji vrlo često više pažnje posvećuju nasilju u sportu, nego nekom sportskom uspehu. Takav sadržaj sa jedne strane privlači nove korisnike, podiže rejting i važnost medija, a sa druge

strane na taj način mediji doprinose afirmaciji određenih oblika nasilnog ponašanja, i dovode do povećanja stope nasilja i agresivnog ponašanja. Nedovoljno kompetentno, neistinito, neblagovremeno ponavljanje tih informacija doprinosi "ispiranju mozga" čitaoca, gledaoca ili slušaoca i formiranju pogrešne slike sportiste, dovodeći do pojave elektronskog nasilja.

3.6 Socijalno nasilje

Socijalno nasilje u sportu se pre svega odnosi na diskriminaciju sportista na osnovu različitosti kao što su: pol, rasa, polna orijentacija, socijalni položaj, obrazovanje ili neka druga osobina. Sport je ogledalo društva, analizirajući sport možemo steći dublji uvid o društvu i njegovoj pravičnosti, inkluzivnosti i duboko ukorenjenim diskriminatornim praksama.

Posmatrano sa sociološkog gledišta, nasilje se shvata veoma široko: kao sve ono što prinudno sputava i ograničava realizaciju i razvoj pozitivnih ljudskih mogućnosti. Nasilje ima sposobnost da poprimi najneobičnije i najrazličitije oblike i da uđe u delove privatnog i društvenog života (Radenović i Savović, 2002).

Termin „socijalna agresija“ može stvarati priličnu konfuziju. Svaka agresija je „socijalna“ u smislu da predstavlja socijalnu interakciju, da ne postoji van socijalnog konteksta koji joj daje značenje. Stiče se utisak da se socijalna agresija koristi kao zgodan naziv za one oblike agresije koji nisu ni fizički, ni verbalni (npr. zviždanje, plaženje, nekomuniciranje). Socijalna agresija bi u tom smislu trebalo da, pre svega, označi suptilnije, manje vidljive komunikacione obrasce u poređenju sa direktinim i fizičkim nasiljem (Popadić, 2009). Socijalno nasilje se često definiše kao narušavanje tuđeg ugleda u očima drugih, što se postiže ogovaranjem, širenjem laži ili kompromitujućeg materijala (Popadić, Plut i Pavlović, 2014).

Lisec (2015) sociološke aspekte rasizma u savremenom sportu povezuje sa zlostavljanjem igrača zbog njihove nacionalnosti, vere ili boje kože. Rasistička vredanja ne samo

da se dešavaju od strane navijača, već u nekim slučajevima imaju drugačiju konotaciju od rasističkih vređanja unutar kluba (trener, igrač). Bez umanjivanja ovog problema koji se odnosi na neprimereno navijačko skandiranje igračima, on se klasifikuje pod rasizam i ne opravdava se.

Iako je grupa eksperata razvila model posebnog protokola za zaštitu dece i mladih od nasilja u sportskim i rekreativnim aktivnostima (2014), odgovarajući punovažni dokument nikada nije usvojen, pa se u nedostatku adekvatne regulative, oslanjamo na postojeće protokole koji regulišu nasilje u obrazovno-vaspitnim ustanovama.

Prema Posebnom protokolu za zaštitu dece i učenika od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja u obrazovno-vaspitnim ustanovama (2007), socijalno nasilje se odnosi na isključivanje iz grupe i diskriminaciju.

Socijalno nasilje obuhvata sledeće oblike ponašanja: odvajanje deteta/učenika od drugih na osnovu različitosti, dovođenje u poziciju neravnopravnosti i nejednakosti, izolaciju, nedruženje, ignorisanje i neprihvatanje po bilo kom osnovu.

U zavisnosti od intenziteta, učestalosti i posledica koje nasilje ostavlja, kao i predviđenog reagovanja na nasilje, postoje tri nivoa nasilja (Priručnik za primenu posebnog protokola za zaštitu dece i učenika od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja u obrazovno-vaspitnim ustanovama, 2009). Socijalno nasilje pojavljuje se u sva tri nivoa, što znači da može imati blaže i veoma ozbiljne forme.

U prvi nivo nasilja spadaju ponašanja poput dobacivanja, podsmevanja, ignorisanja, isključivanja iz grupe ili favorizovanja na osnovu socijalnog statusa, nacionalnosti, verske pripadnosti, nasilnog disciplinovanja, širenja glasina i sl. Drugi nivo nasilja obuhvata teže vidove socijalnog nasilja, kao što su spletkarenje, ignorisanje, neuključivanje, neprihvatanje, manipulisanje, eksploatacija i sl. Najteže posledice ima socijalno nasilje koje pripada trećem nivou nasilja, gde spadaju pretnje, izolacija, odbacivanje, teror grupe nad pojedincem/ grupom, diskriminacija, organizovanje zatvorenih grupa (klanova), nacionalizam, rasizam...

Za razliku od fizičkog nasilja, teško je otkriti da li dete trpi emocionalno ili socijalno nasilje. Različita deca različito reaguju, pa ponašanje žrtve socijalnog nasilja može biti agresivno,

razdražljivo, dete može početi da se povlači u sebe i dr. Najbolje je sprečiti da dođe do nasilja, a ukoliko postoji, prepoznati ga što pre i adekvatno reagovati i zaustaviti ga. Detetu koje trpi nasilje potrebno je pružiti podršku, sigurnost i razumevanje.

4. Problem, predmet i cilj istraživanja

Problem rada se odnosi na zastupljenost socijalnog nasilja u sportu.

Predmet rada je lično ili posredno iskustvo studenata Fakulteta sporta i fizičkog vaspitanja sa socijalnim nasiljem u sportu uključujući: odvajanje od drugih na osnovu različitosti, dovođenje u poziciju neravnopravnosti/nejednakosti, izolovanje, nedruženje, ignorisanje i neprihvatanje po bilo kom osnovu.

Cilj rada je ispitati zastupljenost socijalnog nasilja u sportu na osnovu ličnog ili posrednog iskustva studenata Fakulteta sporta i fizičkog vaspitanja.

5. Hipoteze istraživanja

Na osnovu problema, predmeta i cilja istraživanja postavljene su sledeće hipoteze:

H1 – Većina ispitanika ima lično ili posredno iskustvo sa pojedinim vidovima socijalnog nasilja u sportu;

H2 – Postoje značajne polne razlike u ličnom ili posrednom iskustvu sa pojedinim vidovima socijalnog nasilja u sportu;

H3 – Postoje značajne razlike u ličnom ili posrednom iskustvu sa pojedinim vidovima socijalnog nasilja u sportu u zavisnosti od nivoa bavljenja sportom.

6. Metod rada

Sprovedeno istraživanje je transverzalno empirijsko istraživanje. Za prikupljanje podataka korišćen je upitnik, a dobijeni podaci su obrađeni odgovarajućim statističkim postupcima.

6.1 Uzorak ispitanika

Uzorak istraživanja je prigodan, ubuhvata ukupno 62 studenta master studija Fakulteta sporta i fizičkog vaspitanja u Novom Sadu, od čega su 42 ispitanika muškog pola (67,7%), a 20 ženskog pola (32,3%).

6.2 Opis mernog instrumenta

U sklopu šireg istraživanja primenjen je upitnik sa pitanjima koja se odnose na demografska obeležja (pol, vrsta sporta, nivo bavljenja sportom) i različite vidove nasilja u sportu, uključujući i socijalno nasilje. Za potrebe ovog master rada, analizirani su odgovori ispitanika koji se odnose na učestalost različitih vidova socijalnog nasilja:

- odvajanje od drugih na osnovu različitosti,
- dovođenje u poziciju neravnopravnosti/nejednakosti,
- izolovanje,
- nedruženje,
- ignorisanje i
- neprihvatanje po bilo kom osnovu.

Za svaki vid nasilja, ispitanici su procenjivali nivo učestalosti na šestostepenoj skali: 1. Nije bilo zastupljeno; 2. Jako retko, skoro nikad; 3. Veoma retko; 4. Povremeno; 5. Često; 6. Svakodnevno.

6.3 Metod obrade podataka

U sklopu obrade podataka određene su apsolutne i relativne frekvencije, a za testiranje razlika između pojedinih grupa korišćen je hi-kvadrat test. Nivo značajnosti je $p \leq 0005$.

7. Rezultati

U Tabelama 1-3 prikazane su osnovne karakteristike uzorka ispitanika. Kao što se vidi iz Tabele 1, u istraživanju učestvovalo je 62 ispitanika, 42 ispitanika muškog pola (67,7%) i 20 ženskog pola (32,3%)

Tabela 1

Struktura uzorka prema polnoj pripadnosti ispitanika

Pol	F	%
Muško	42	67,7
Žensko	20	32,3
Ukupno	62	100,0

Legenda: f-frekvencija

Tabela 2. prikazuje vrstu sporta kojim su se bavili/bave se ispitanici.

Tabela 2

Struktura uzorka prema sportu kojim se ispitanici bave

Sport	F	%
Aerobna gimnastika	1	1,6
Atletika	3	4,8
Džudo	1	1,6
Fudbal	19	30,6
Gimnastika	1	1,6
Hip-hop	1	1,6
Karate	4	6,5
Kik boks	1	1,6
Košarka	11	17,7
Odbojka	7	11,3
Plivanje	2	3,2
Rafting	1	1,6
Rukomet	5	8,1
Tekvondo	2	3,2
Tenis	2	3,2
Vaterpolo	1	1,6
Ukupno	62	100,0

Legenda: f-frekvencija

Kao što se vidi iz gornje tabele, u našem uzorku je zastupljeno ukupno 16 sportova, a frekvencija je sledeća: najzastupljeniji sportovi medju ispitanicima su fudbal (30,6%) i košarka (17,7%), zatim sledi odbojka (11,3%), rukomet (8,1%), karate (6,5%) i atletika (4,8%). Tenisom, tekwondom i plivanjem bave se po dva ispitanika, dok se raftingom, gimnastikom, vaterpolom, aerobnom gimnastikom, kik boksom i džudom bavi po jedan ispitanik.

Tabela 3. prikazuje strukturu uzorka prema nivou bavljenja sportom. Najveći broj ispitanika bavio se sportom na regionalnom nivou (32,3%), slede lokalni nivo (29,0%) i nacionalni nivo takmičenja (22,6%). Najmanji broj ispitanika se bavio sportom na međunarodnom nivou (16,1%).

Tabela 3

Struktura uzorka prema nivou bavljenja sportom ispitanika

Nivo bavljenja sportom	F	%
Lokalni	18	29,0
Regionalni	20	32,3
Nacionalni	14	22,6
Međunarodni	10	16,1
Ukupno	62	100,0

Legenda: f-frekvencija

Osnovni podaci o zastupljenosti pojedinih vidova nasilja na nivou celog uzorka, prikazani su u Tabeli 4. Na osnovu dobijenih rezultata može se konstatovati da je za sportsko iskustvo studenata Fakulteta sporta i fizičkog vaspitanja tipično, pre svega, psihološko nasilje, koje nije iskusilo/bilo svedok samo 5% ispitanika, a zatim sledi fizičko nasilje (19%). Zanemarivanje i socijalno nasilje su takođe visoko zastupljeni, jer se 81% odnosno 77% ispitanika izjasnilo da je bilo takvog nasilja u sportu kojim su se bavili. Ostali oblici nasilja se pojavljuju mnogo ređe, a posebno se to odnosi na seksualno nasilje za koje je 83% ispitanika saopštilo da ga nije bilo.

Tabela 4

Zastupljenost pojedinih vidova nasilja na nivou celog uzorka

Učestalost	Nije bilo	Jako retko, skoro nikad	Veoma retko	Povremeno	Često	Svakodnevno	Ukupno
	f (%)	f (%)	f (%)	f (%)	f (%)	f (%)	f (%)
Fizičko nasilje	12 (19,4)	12 (19,4)	21 (33,9)	13 (21,0)	2 (3,2)	2 (3,2)	62 (100,0)
Psihološko nasilje	3 (4,8)	12 (19,4)	12 (19,4)	20 (32,3)	12 (19,4)	3 (4,8)	62 (100,0)
Socijalno nasilje	14 (22,6)	15 (24,2)	16 (25,8)	11 (17,7)	4 (6,5)	2 (3,2)	62 (100,0)
Seksualno nasilje	51 (83,3)	5 (8,1)	3 (4,8)	3 (4,8)	0 (0,0)	0 (0,0)	62 (100,0)
Elektronsko nasilje	45 (72,6)	11 (17,7)	3 (4,8)	2 (3,2)	0 (0,0)	1 (1,6)	62 (100,0)
Zanemarivanje	12 (19,4)	18 (29,9)	10 (16,8)	13 (21,0)	13 (21,0)	2 (3,2)	62 (100,0)
Eksploatacija	47 (75,8)	2 (3,2)	2 (3,2)	5 (8,1)	5 (8,1)	0 (0,0)	62 (100,0)

Legenda: f-frekvencija

U tabelama 5-11 prikazani su odgovori ispitanika na pitanja u vezi sa učestalošću pojedinih vidova socijalnog nasilja. Kao što se vidi iz Tabele 5, više od polovine ispitanika (56,5%) nikada nije doživelo odvajanje od drugih na osnovu različitosti. Devet ispitanika (14,5%) tvrdi da su se ovakve situacije dešavale jako retko, skoro nikad, 11,3% ispitanika opredelilo se za odgovor „veoma retko“, a 11,3% za odgovor „povremeno“. Po dva ispitanika opisuju ovu situaciju čestom i svakodnevnom.

Tabela 5

Odgovori ispitanika na pitanje: „Koliko puta si doživeo/la odvajanje od drugih na osnovu različitosti?“

Učestalost	f	%
Nije bilo toga	35	56,5
Jako retko, skoro nikad	9	14,5
Veoma retko	7	11,3
Povremeno	7	11,3
Često	2	3,2
Svakodnevno	2	3,2
Ukupno	62	100,0

Legenda: f-frekvencija

Kada se govori o poziciji nejednakosti i neravnopravnosti (Tabela 6), čak 43,5% ispitanika tvrdi da se nisu susreli sa ovim problemom. Devet ispitanika (14,5%) saopštilo je da im se to dešavalo retko, skoro nikad, 13 ispitanika (21,0%) veoma retko, dok je 9 ispitanika (14,5%) zaokružilo odgovor „povremeno“. Po dva ispitanika odgovorilo je da su se često i svakodnevno nalazili u ovoj situaciji.

Tabela 6

Odgovori ispitanika na pitanje: „Koliko puta si se našao/la u poziciji neravnopravnosti i nejednakosti?“

Učestalost	f	%
Nije bilo toga	27	43,5
Jako retko, skoro nikad	9	14,5
Veoma retko	13	21,0
Povremeno	9	14,5
Često	2	3,2
Svakodnevno	2	3,2
Ukupno	62	100,0

Legenda: f-frekvencija

Skoro dve trećine ispitanika (62,9%) nije se našlo u poziciji izolovanosti od strane drugih (Tabela 7). Jako retko, skoro nikad ovakvu situaciju iskusilo je 11,3% ispitanika, a veoma retko 12,9% ispitanika. Oko 8% ispitanika je povremeno bilo u ovakvoj situaciji, jedan ispitanik često i dva ispitanika svakodnevno.

Tabela 7

Odgovori ispitanika na pitanje: „Da li si se osećao/la izolovano od strane drugih?“

Učestalost	f	%
Nije bilo toga	39	62,9
Jako retko, skoro nikad	7	11,3
Veoma retko	8	12,9
Povremeno	5	8,1
Često	1	1,6
Svakodnevno	2	3,2
Ukupno	62	100,0

Legenda: f-frekvencija

Nedruženje kao oblik socijalnog nasilja nije iskusilo 54,8% ispitanika, dok se ostatak susretao sa ovim vidom nasilja (Tabela 8). Dobijena je sledeća distribucija odgovora: jako retko, skoro nikad (16,1% ispitanika), veoma retko (12,9%), povremeno (9,7%), često i svakodnevno po 3,2%.

Tabela 8

Odgovori ispitanika na pitanje: „Da li se pojavljivalo nedruženje kao oblik socijalnog nasilja?“

Učestalost	f	%
Nije bilo toga	34	54,8
Jako retko, skoro nikad	10	16,1
Veoma retko	8	12,9
Povremeno	6	9,7
Često	2	3,2
Svakodnevno	2	3,2
Ukupno	62	100,0

Legenda: f-frekvencija

Tabela 9 prikazuje rezultate odgovora na pitanje koliko puta se ignorisanje pojavljivalo kao oblik nasilja. Odgovori ispitanika pokazuju da se njih 61,3% nije nikada susrelo sa ovim problemom, 11,3% jako retko/skoro nikad, 14,5% veoma retko, 6,5% povremeno, i po dva ispitanika su se često i svakodnevno nosila sa ovim problemom.

Tabela 9

Odgovori ispitanika na pitanje: „Koliko puta se ignorisanje pojavljivalo kao oblik nasilja?“

Učestalost	f	%
Nije bilo toga	38	61,3
Jako retko, skoro nikad	7	11,3
Veoma retko	9	14,5
Povremeno	4	6,5
Često	2	3,2
Svakodnevno	2	3,2
Ukupno	62	100,0

Legenda: f-frekvencija

Neprihvaćenost kao oblik nasilja nije doživelo dve trećine ispitanika (Tabela 10), 11.3% ispitanika smatra da se to dešavalo jako retko/skoro nikad, a 12,9% veoma retko. Neprihvaćenost se povremeno pojavljivala kod 4,8% ispitanika, često kod jednog ispitanika (2,6%), a dva ispitanika (3,2%) su se svakodnevno susretala sa neprihvatanjem po bilo kom osnovu.

Tabela 10

Odgovori ispitanika na pitanje: „Koliko često si se osećao/la neprihvaćeno po bilo kom osnovu?“

Učestalost	f	%
Nije bilo toga	41	66,1
Jako retko, skoro nikad	7	11,3
Veoma retko	8	12,9
Povremeno	3	4,8
Često	1	1,6
Svakodnevno	2	3,2
Ukupno	62	100,0

Legenda: f-frekvencija

Na pitanje da li su postojali drugi vidovi socijalnog nasilja, 71,0% ispitanika odgovorilo je odrično (Tabela 11), a preostalih 29% odgovorilo je potvrdno. Da su se drug oblici nasilja pojavljivali jako retko/skoro nikad smatra 9,7% ispitanika, veoma retko 12,9% i povremeno 4.8%. Jedan ispitanik (1,6%) smatra da se drugi oblici socijalnog nasilja često pojavljuju u sportu.

Tabela 11

Odgovori ispitanika na pitanje: „Da li su se pojavljivali neki drugi oblici socijalnog nasilja?“

Učestalost	f	%
Nije bilo toga	44	71,0
Jako retko, skoro nikad	6	9,7
Veoma retko	8	12,9
Povremeno	3	4,8
Često	1	1,6
Svakodnevno	0	0,0
Ukupno	62	100,0

Legenda: f-frekvencija

Rezultati testiranja značajnosti polnih razlika prikazani su u tabelama 12-18.

Odvajanje od drugih kao vid socijalnog nasilja podjednako je zastupljeno kod ispitanika muškog i ženskog pola, o čemu svedoče vrednosti hi-kvadrata i nivo značajnosti (Tabela 12).

Tabela 12

Odgovori ispitanika različitog pola na pitanje: „Koliko puta si doživeo/la odvajanje od drugih na osnovu različitosti?“

	Nikada f (%)	Dešavalo se f (%)	Ukupno f (%)
Muški	24 (57,1)	18 (42,9)	42 (100,0)
Ženski	11 (55,0)	9 (45,0)	20 (100,0)
Ukupno	35 (56,5)	27 (43,5)	62 (100,0)

$\chi^2 = 0,01$ (df = 1, N = 62); p = 0,92

Legenda: f-frekvencija

U našem uzorku, pripadnost polu nije značajno povezana sa pozicijom neravnopravnosti i nejednakosti prilikom bavljenja sportom (Tabela 13).

Tabela 13

Odgovori ispitanika različitog pola na pitanje: „Koliko puta si se našao/la u poziciji neravnopravnosti i nejednakosti?“

	Nikada f (%)	Dešavalo se f (%)	Ukupno f (%)
Muški	18 (42,9)	24 (57,1)	42 (100,0)
Ženski	9 (45,0)	11 (55,0)	20 (100,0)
Ukupno	27 (43,5)	35 (56,5)	62 (100,0)

$\chi^2 = 0,01$ (df = 1, N = 62); p = 0,92

Legenda: f-frekvencija

Osećanje izolovanosti od strane drugih u jednakoj meri su iskusili ispitanici muškog i ženskog pola, o čemu svedoče vrednosti hi-kvadrat testa (Tabela 14).

Tabela 14

Odgovori ispitanika različitog pola na pitanje: „Da li si se osećao/la izolovano od strane drugih?“

	Nikada f (%)	Dešavalo se f (%)	Ukupno f (%)
Muški	27 (64,3)	15 (35,7)	42 (100,0)
Ženski	12 (60,0)	8 (40,0)	20 (100,0)
Ukupno	39 (62,9)	23 (37,1)	62 (100,0)
$\chi^2 = 0$ (df = 1, N = 62); p = 1			

Legenda: f-frekvencija

U Tabeli 15 prikazani su odgovori ispitanika muškog i ženskog pola na pitanje koje se odnosi na nedruženje kao oblik socijalnog nasilja. Rezultati hi-kvadrat testa pokazuju da ne postoje značajne polne razlike.

Tabela 15

Odgovori ispitanika različitog pola na pitanje: „Da li se pojavljivalo nedruženje kao oblik socijalnog nasilja?“

	Nikada f (%)	Dešavalo se f (%)	Ukupno f (%)
Muški	23 (54,8)	19 (45,2)	42 (100,0)
Ženski	11 (55,0)	9 (45,0)	20 (100,0)
Ukupno	34 (54,8)	28 (45,2)	62 (100,0)
$\chi^2 = 0,07$ (df = 1, N = 62); p = 0,79			

Legenda: f-frekvencija

Polne razlike u izloženosti ignorisanju kao vidu socijalnog nasilja, nisu značajne u našem uzorku, što pokazuju vrednosti hi-kvadrat testa i nivo značajnosti razlika u distribuciji odgovora između ispitanika muškog i ženskog pola (Tabela 16).

Tabela 16

Odgovori ispitanika različitog pola na pitanje: „Koliko puta se ignorisanje pojavljivalo kao oblik nasilja?“

	Nikada f (%)	Dešavalo se f (%)	Ukupno f (%)
Muški	25 (59,5)	14 (40,5)	42 (100,0)
Ženski	13 (65,0)	7 (35,0)	20 (100,0)
Ukupno	38 (61,3)	24 (38,7)	62 (100,0)

$\chi^2 = 0,02$ (df = 1, N = 62); p = 0,89

Legenda: f-frekvencija

Ispitanici muškog i ženskog pola podjednako su iskusili neprihvatanje po bilo kom osnovu tokom svog bavljenja sportom, pokazuju rezultati testiranja hi-kvadrat testom prikazani u Tabeli 17.

Tabela 17

Odgovori ispitanika različitog pola na pitanje: „Koliko često si se osećao/la neprihvaćeno po bilo kom osnovu?“

	Nikada f (%)	Dešavalo se f (%)	Ukupno f (%)
Muški	27 (64,3)	15 (35,7)	42 (100,0)
Ženski	14 (70,0)	6 (30,0)	20 (100,0)
Ukupno	41 (61,1)	21 (38,9)	62 (100,0)

$\chi^2 = 0,02$ (df = 1, N=62); p = 0,89

Legenda: f-frekvencija

Oko 30% ispitanika, nezavisno od pola, izjasnilo se da su postojali i drugi vidovi socijalnog nasilja tokom njihovog bavljenja sportom (Tabela 18).

Tabela 18

Odgovori ispitanika različitog pola na pitanje: „Da li su se pojavljivali neki drugi oblici socijalnog nasilja?“

	Nikada f (%)	Dešavalo se f (%)	Ukupno f (%)
Muški	30 (71,4)	12 (28,6)	42 (100,0)
Ženski	14 (70,0)	6 (30,0)	20 (100,0)
Ukupno	44 (71,0)	18 (29,0)	62 (100,0)

$\chi^2=0,03$ (df = 1, N = 62); p = 0,86

Legenda: f-frekvencija

Razlike u izloženosti različitim vidovima socijalnog nasilja u zavisnosti od nivoa bavljenja sportom, prikazani su u tabelama 19-25.

Što se tiče odvajanja od drugih na osnovu različitosti (Tabela 19), nisu utvrđene značajne razlike između ispitanika koji su se bavili sportom na lokalnom, regionalnom, nacionalnom i međunarodnom nivou (p = 0,65).

Tabela 19

Odgovori ispitanika različitog nivoa bavljenja sportom na pitanje: „Koliko puta si doživeo/la odvajanje od drugih na osnovu različitosti?“

	Nikada f (%)	Dešavalo se f (%)	Ukupno f (%)
Međunarodni	4 (40,0)	6 (60,0)	10 (100,0)
Nacionalni	9 (64,3)	5 (35,7)	14 (100,0)
Regionalni	11 (55,0)	9 (45,0)	20 (100,0)
Lokalni	11 (61,1)	7 (38,9)	18 (100,0)
Ukupno	35 (56,4)	27 (43,6)	62 (100,0)

$\chi^2 = 1,63$ (df = 3, N = 62); p = 0,65

Legenda: f-frekvencija

Testiranje hi-kvadrat testom pokazalo je da nivo bavljenja sportom nije značajno povezan sa iskustvom neravnopravnog i nejednakog položaja tokom bavljenja sportom (Tabela 20).

Tabela 20

Odgovori ispitanika različitog nivoa bavljenja sportom na pitanje: „Koliko puta si se našao/la u poziciji neravnopravnosti i nejednakosti?“

	Nikada f (%)	Dešavalo se f (%)	Ukupno f (%)
Međunarodni	3 (30,0)	7 (70,0)	10 (100,0)
Nacionalni	8 (57,1)	6 (42,9)	14 (100,0)
Regionalni	10 (50,0)	10 (50,0)	20 (100,0)
Lokalni	6 (33,3)	12 (66,7)	18 (100,0)
Ukupno	27 (43,5)	35 (56,5)	62 (100,0)
$\chi^2 = 2,9$ (df = 3, N = 62); p = 0,22			

Legenda: f-frekvencija

Rezultati prikazani u Tabeli 21 ukazuju da ne postoje statistički značajne razlike između ispitanika različitog nivoa bavljenja sportom u pogledu osećanja izolovanosti od strane drugih (p = 0,24).

Tabela 21

Odgovori ispitanika različitog nivoa bavljenja sportom na pitanje: „Da li si se osećao/la izolovano od strane drugih?“

	Nikada f (%)	Dešavalo se f (%)	Ukupno f (%)
Međunarodni	5 (50,0)	5 (50,0)	10 (100,0)
Nacionalni	7 (50,0)	7 (50,0)	14 (100,0)
Regionalni	16 (80,0)	4 (20,0)	20 (100,0)
Lokalni	11 (61,1)	7 (38,9)	18 (100,0)
Ukupno	39 (62,9)	23 (37,1)	62 (100,0)
$\chi^2 = 4,24$ (df = 3, N = 62); p = 0,24			

Legenda: f-frekvencija

Nedruženje kao vid socijalnog nasilja u sportu, podjednako je zastupljeno kod ispitanika koji su se bavili sportom na lokalnom, regionalnom, nacionalnom ili međunarodnom nivou (Tabela 22).

Tabela 22

Odgovori ispitanika različitog nivoa bavljenja sportom na pitanje: „Da li se pojavljivalo nedruženje kao oblik socijalnog nasilja?“

	Nikada f (%)	Dešavalo se f (%)	Ukupno f (%)
Međunarodni	4 (40,0)	6 (60,0)	10 (100,0)
Nacionalni	10 (71,4)	4 (28,6)	14 (100,0)
Regionalni	12 (60,0)	8 (40,0)	20 (100,0)
Lokalni	8 (44,4)	10 (55,6)	18 (100,0)
Ukupno	34 (54,8)	28 (45,2)	62 (100,0)

$\chi^2 = 3,45$ (df = 3, N = 62); p = 0,33

Legenda: f-frekvencija

Zastupljenost ignorisanja ne razlikuje se značajno u zavisnosti od nivoa bavljenja sportom, na šta ukazuju vrednosti hi-kvadrata i nivoa značajnosti (Tabela 23).

Tabela 23

Odgovori ispitanika različitog nivoa bavljenja sportom na pitanje: „Koliko puta se ignorisanje pojavljivalo kao oblik socijalnog nasilja?“

	Nikada f (%)	Dešavalo se f (%)	Ukupno f (%)
Međunarodni	6 (60,0)	4 (40,0)	10 (100,0)
Nacionalni	9 (64,3)	5 (35,7)	14 (100,0)
Regionalni	12 (60,0)	8 (40,0)	20 (100,0)
Lokalni	11 (61,1)	7 (38,9)	18 (100,0)
Ukupno	38 (61,3)	24 (38,7)	62 (100,0)

$\chi^2 = 0,07$ (df = 3, N = 62); p = 0,99

Legenda: f-frekvencija

U Tabeli 24 prikazani su odgovori ispitanika različitog nivoa bavljenja sportom na pitanje koje se odnosi na osećanje neprihvaćenosti po bilo kom osnovu. Dobijeni rezultati pokazuju da nivo bavljenja sportom nije značajno povezan sa ovim vidom socijalnog nasilja.

Tabela 24

Odgovori ispitanika različitog nivoa bavljenja sportom na pitanje: „Koliko često si se osećao/la neprihvaćeno po bilo kom osnovu?“

	Nikada f (%)	Dešavalo se f (%)	Ukupno f (%)
Međunarodni	6 (60,0)	4 (40,0)	10 (100,0)
Nacionalni	10 (71,4)	4 (28,6)	14 (100,0)
Regionalni	14 (70,0)	6 (30,0)	20 (100,0)
Lokalni	11 (61,1)	7 (38,9)	18 (100,0)
Ukupno	41 (66,1)	21 (33,9)	62 (100,0)

$\chi^2 = 0,68$ (df = 3, N = 62); p = 0,88

Legenda: f-frekvencija

Drugi oblici socijalnog nasilja bili su podjednako zastupljeno kod ispitanika različitog nivoa bavljenja sportom (Tabela 25).

Tabela 25

Odgovori ispitanika različitog nivoa bavljenja sportom na pitanje: „Da li su se pojavljivali neki drugi oblici socijalnog nasilja?“

	Nikada f (%)	Dešavalo se f (%)	Ukupno f (%)
Međunarodni	6 (60,0)	4 (40,0)	10 (100,0)
Nacionalni	9 (64,3)	5 (35,7)	14 (100,0)
Regionalni	16 (80,0)	4 (20,0)	20 (100,0)
Lokalni	13 (72,2)	5 (27,8)	18 (100,0)
Ukupno	44 (71,0)	18 (29,0)	62 (100,0)

$\chi^2 = 1,69$ (df = 3, N = 62); p = 0,64

Legenda: f-frekvencija

8. Diskusija

Cilj rada je bio da se ispita zastupljenost socijalnog nasilja u sportu na osnovu ličnog ili posrednog iskustva studenata fakulteta sporta i fizičkog vaspitanja. U istraživanju je korišćen prigodan uzorak, koji su činila ukupno 62 studenta master studija Fakulteta sporta i fizičkog vaspitanja u Novom Sadu, od čega su dve trećine bili ispitanici muškog pola.

Ispitanici su na šestostepenoj skali Likertovog tipa trebalo da označe učestalost različitih vidova socijalnog nasilja kojima su bili lično ili posredno izloženi tokom svog bavljenja sportom:

- odvajanje od drugih na osnovu različitosti,
- dovođenje u poziciju neravnopravnosti/nejednakosti,
- izolovanje,
- nedruženje,
- ignorisanje i
- neprihvatanje po bilo kom osnovu.

Dobijeni rezultati pokazuju da je skoro 80% ispitanika iskusilo neku vrstu socijalnog nasilja u sportu, što ovu vrstu nasilja pozicionira odmah iza psihološkog nasilja. Svakodnevno, često ili povremeno, sa socijalnim nasiljem u sportu suočilo se 27% ispitanika.

Kada se posmatraju različiti vidovi socijalnog nasilja, najviše ispitanika našlo se u poziciji neravnopravnosti i nejednakosti (56%), slede oni koji su bili izloženi nedruženju i odvajanju od drugih (45%, odnosno, 44%), sledi ignorisanje (39%), izolovanost od strane drugih (37%), neprihvaćenost po bilo kom osnovu (34%) i drugi oblici socijalnog nasilja (29%).

Ako se posmatraju ispitanici koji su se opredelili za odgovore svakodnevno, često ili povremeno, može se konstatovati da je petina ispitanika (21%) bila u poziciji neravnopravnosti i nejednakosti, 18% je bilo odvojeno od drugih, a 16% se suočilo sa situacijom gde vršnjaci nisu želeli da se druže sa njima. Po 13% je povremeno, često ili svakodnevno, bilo izolovano ili

ignorisano od strane drugih, svaki deseti je bio neprihvaćen, a 6% je bilo izloženo drugim oblicima socijalnog nasilja.

Ispitivanje značajnosti razlika u zastupljenosti socijalnog nasilja u sportu u zavisnosti od pola i nivoa bavljenja sportom ispitanika, pokazalo je da u našem uzorku ne postoje značajne razlike po ovim svojstvima.

Prilikom tumačenja rezultata, treba uzeti u obzir ograničenja samog istraživanja, pre svega karakteristike uzorka: prigodan, dominiraju ispitanici muškog pola i ispitanici koji su se sportom bavili na lokalnom/regionalnom nivou. Takođe, najviše ispitanika se bavilo fudbalom, košarkom ili odbojkom.

Vrlo je verovatno da bi se dobili drugačiji rezultati na većem i reprezentativnijem uzorku, posebno, ako bi se nivo i intenzitet bavljenja sportom preciznije odredio.

9. Zaključak

Istraživanje sprovedeno na uzorku studenata master studija Fakulteta sporta i fizičkog vaspitanja u Novom Sadu, pokazalo je da je socijalno nasilje drugi po zastupljenosti vid nasilja u sportu, sa kojim se lično ili posredno suočili skoro 80% ispitanika.

Najčešće zastupljeni vidovi socijalnog nasilja u našem uzorku bili su dovođenje u poziciju neravnopravnosti i nejednakosti, sledi nedruženje i odvajanje od drugih.

Nisu uočene značajne polne razlike, kao ni razlike u zavisnosti od nivoa bavljenja sportom.

Na osnovu dobijenih rezultata, moguće je pristupiti vefikaciji postavljenih hipoteza:

H1 – Većina ispitanika ima lično ili posredno iskustvo sa pojedinim vidovima socijalnog nasilja u sportu; **PRIHVATA SE**

H2 – Postoje značajne polne razlike u ličnom ili posrednom iskustvu sa pojedinim vidovima socijalnog nasilja u sportu; **ODBACUJE SE**

H3 – Postoje značajne razlike u ličnom ili posrednom iskustvu sa pojedinim vidovima socijalnog nasilja u sportu u zavisnosti od nivoa bavljenja sportom; **ODBACUJE SE.**

Dobijeni rezultati mogu se iskoristiti za poboljšanje kurikuluma osnovnih i master studija u cilju osnaživanja budućih sportskih trenera i nastavnika fizičkog vaspitanja za prevenciju i adekvatno reagovanje u slučaju nasilja u sportu i kontekstu fizičke aktivnosti, generalno.

10. Literatura

Baćanac, L., Petrović, N., & Manojlović, N. (2010). *Stepen i oblici nasilja u sportu Srbije*. Beograd: Ministarstvo omladine i sporta.

Baćanac, L. (2010). *Psihološko pedagoški aspekti rada sa mladim sportistim*. Beograd.

Bodin, D., Robene, L., & Heas, S. (2007). *Sport i nasilje u Evropi*. Zagreb.

Božić, J. (2018). Fizičko vaspitanje kroz sport i vekove. *Naučni rad, vol. 5*, str. 49-66.

Božović, R. (2007). Agresija i nasilje u sportu; Aggression and violence in sport. *Pregledni članak*, 100-112.

Brackenridge, C., & Kibry, S. (1997). Playing safe. Assessing the risk of sexual abuse to elite child athletes. *Internacional Review for the Sociology of Sport*, 32(4), 407-418.

Chroni, S. (2008). Prevention and categorizing emotional abuse in sport. *European Journal of Sport Science*, 8(4), 173-181.

Chroni, S. et al (2012). Prevention of sexual and gender harassment and abuse in sport. Initiatives in Europa and beyond. *Deutsche Sportjugend*.

Čokorilo, R. (2014). *Pedagogija i pedagogija sporta*. Univerzitet u Novom Sadu.

David, P. (2005). *Human rights in youth sport: A critical review of childrens rights in competitive sports*. Routledge Taylor and Francis Group: London and New York.

Dimovski, D., & Ilić, I. (2015). Nasilje u sportu u Republici Srbiji-primer područja višeg suda u Nišu. *Pregledni rad*, UDK: 343.85/343.343.3:796.093(497.11).

Đurđević, N. (2019). Zaštita dece u sportu. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, str. 305-320, UDK: 34:796-053.2.

Galetić, V. (2007). *Sport i zdravlje*. Novi Sad.

- Gaudin, J., Palonsky, N., Kilpatrick, A., & Shiltan, P. (1993). Loneliness, depression, stress and social supports in neglect families. *American Journal of Orthopsychiatry*, 63(4), 597-605.
- Gerviš, M., & Dunn, N. (2004). The emotional abuse of elite child athletes by their coaches. *Child Abuse Review*, 13(3), 215-223.
- Greblo Jurakić, Z., & Keresteš, G. (2017). Druga strana medalje. Konstrukcija i metrijske karakteristike upitnika negativnog ponašanja trenera (UNPT). *Psihološke teme*, 26(2), str. 377-396.
- Guide, J. (2004). La prévention et la lutte contre les incivilités et la violence dans le sport. Ministère des Sport de République Française.
- Ilić, R., & Sobek, M. (2014). Sport i masovne komunikacije. Visoka sportska i zdravstvena škola. Beograd. doi:10.15308/sinteza-2014-254-258
- Jager, K. (2021). *Borba protiv rasizma u nogometu*. Osijek: Kineziološki fakultet Osijek.
- Jamiesan, L., & Orr, T. (2009). Sport and violence: Critical Examination of sport, Routledge, London.
- Jurakić, G., Ljubičić, V., & Bojić-Ćaćić, L. (2020). Seksualno uznemiravanje mladih sportaša od strane trenera i izraženosti depresivnosti, anksioznosti i stresa u kasnoj životnoj dobi. *Izvorni znanstveni rad*, str. 135-154.
- Kerr, J. (2004). Rethinking violence in sport, Routledge. London.
- Knjaz, D., Alikalčić, V., Lukenda, Ž., Pavlović, D., & Rupčić, T. (2010). Prilog analizi uloge roditelja kao temelja razvoja djeteta sportaša. *Naučni rad*, str. 305-320, UDK:34:796-053.2.
- Koković, D. (2004). Sport i mediji. *Fabus: Novi Sad*.
- Koković, D. (2011). *Nasilje i sport*. Zbornik radova. Banja Luka. Str. 28-38
- Kovačević, B. (2011). Društvo, nasilje i sport. *Nasilje i sport - Zbornik radova (38-46)*, Banja Luka: Art - print Banja Luka.

- Kuljić, R., & Koković, D. (2012). *Sociologija i sociologija sporta*. Univerzitet u Novom Sadu: Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja.
- Lisec, K. (2015). *Rasizam u sportu: Sociološki aspekti rasizma u savremenom sportu*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu; Kineziološki fakultet.
- Milanović, D., & Milanović, M. (1992). Sportska aktivnost i okolni faktori u funkciji razvoja djeteta sportaša. *Kineziologija*, 24(1-4), 15-20.
- Martić, M. (2012). Nasilje u školi kao prrodukt poremećenih vrednosti u društvu. *Banja Luka: NUBL*.
- Martić, V. (2021). Nasilje u savremenom društvu. *Pregledni rad, br. 23*, UDK: 316.624:343.59, str. 127-142. doi:10.7251/SUR2123129M
- Milanović, D., Čustonja, Z., & Škegro, D. (2011). Zlostavljanje dece u vrhunskom sportu-etičko izazovi. *Sveučilište u Zagrebu. Kineziološki fakultet, Zagreb. Stručni članak*, UDK: 179.2:796:071:174.
- Milanović, D., Čustonja, Z., & Škegro, D. (2013). Sport as a social phenomenon. University of Zagreb.
- Milivojević, S. (2013). Mladi i huliganizam na sportskim priredbama. str. 34.
- Milović, B., Grgantov, Z., Kuković, G., Matošić, D., & Gutović, T. (2019). Nasilje i prepoznavanje isključenosti i psihpsocijalne osobine u sportu. *Univerzitet sporta u Litvaniji*, Co-funded by the Erasmust Programme of the European Union.
- Mountjoy, D., Brackenridge, C., Arrington, M., & Budgett, R. (2016). Internacional Olympic Committee consensus statement: harassment and abuse in sport. *British Journal of Sports Medicine*, 50(17), 1019-1029.
- Mraović Cajner, I., Tomić, L., & Korad, M. (2021). Verbalno i fizičko nasilje nas sportašima; spolne razlike i razlike s obzirom na vrstu sporta. Fakultet hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu. *Naučni rad*, UDK: 796:316.624, DOI: 10.52578/ISSN 2232-8556.

- Perasović, B., & Bartulović, S. (2007). Sociologija sporta u hrvatskom kontekstu. *Pregledni rad*, UDK: 316.723:79 (497.5).
- Popadić, D. (2009). *Nasilje u školama*. Beograd: Institut za psihologiju, Beograd; UNICEF, Srbija.
- Popadić, D., Baćanac, L., Golić, M., Petrović, M., & Vidović, S. (2011). *Nasilno ponašanje prema i među decom i omladinom u sportu*. Beograd: Ministarstvo omladine i sporta.
- Popadić, D., Plut, D., & Pavlović, Z. (2014). *Nasilje u školama Srbije*. Beograd: Institut za psihologiju, Beograd.
- Radenović, S., & Savović, B. (2002). *Sociološko pedagoške perspektive prevencije nasilja na sportskim događajima*. Beograd: Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja Univerzitet u Beogradu.
- Simeunović, D. (2013). Huliganizam: Nasilje i sport. *Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Beogradu*, UDK: 316:624:796(049.3), ste. 241-249.
- Simeunović-Patić, B. (2017). *Prevenција nasilja mladih iz perspektive razvojne koncepcije Rišara Trombija. Kriminalističko-policijska akademija*. Beograd.
- Smith, P. (2008). Cyberbullying: its Nature and Impact in Secondary School Pupils. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, p. 66.
- Striling, A., & Kerr, G. (2008). Defining and categorizing emotional abuse in sport. *European Journal of Sport Science*, 8(4), 173-181.
- Šola, P. (2019). *Odnos izvršnih funkcija, osobina ličnosti i agresivnog ponašanja u sportu*. Osijek: Fiziološki fakultet.
- Valić, J., & Brajša-Žganec, A. (2018). Kvaliteta obiteljske interakcije i emocionalna kompetentnost kao odrednice agresivnog ponašanje djece školske dobi. *Izvorni znanstveni članak*, UDK: 316.454.5-055.52:364.271-057.874, 159 (1-2) 115-138.
- Vejnović, D. (2014). *Nasilje i sport*. Banja Luka: Banja Luka.

Velki, T., & Ozdanovic, K. (2014). Preventivni programi usmereni na smanjenje vršnjačkog nasilja u osnovnim školama na području Osječko-boronjske županje. *Izvorni naučni članak*, UDK: 364.271-057.874:37.062, str. 327-352.

WHO. (2002). Sexual Violence. World report on violence and health Chapter 6.

Zovko, A., Imamović, S., & Klapon, L. (2022). Uloga trenera u razvoju sportaša. *Naučni rad*, UDK: 796.071.4:159.923, DOI: 10.7251/ZCMZ01211422.

Živković, M., Stamenković, M., & Marković, M. (2013). Nasilje u sportu i njegovi akteri u savremenom društvu. *Naučni rad, Br. 2*, 939-952.